

4. Рябинина, Н. В. Читаем А. П. Чехова по-русски...: Учеб. пособие / Н. В. Рябинина. – Хабаровск : Изд-во Хабар. гос. техн. ун-та, 2001. – 183 с.
5. Чехов, А. П. Комик [Электронный ресурс] / А. П. Чехов. – URL: <https://poesias.ru/proza/chehov-anton-pavlovich/chehov10232.shtml> (дата обращения: 20.01.2024).

УДК 378.147811.161.3:821.161.3

А. М. Палуян, Л. В. Паплаўная, А. М. Фёдарова
г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ: АНАЛІЗ ВЫНІКАЎ І ПАРАДЫ

Алімпіядны рух – адзін з яркіх складнікаў нацыянальнай сістэмы агульнай сярэдняй адукацыі. Асноўныя мэты алімпіяды – павышэнне цікавасці да вучэбных прадметаў, развіццё творчых здольнасцей, паглыбленне тэарэтычных ведаў і практычных уменняў, садзейнічанне самарэалізацыі асобы.

Традыцыйна ў студзені праходзіць трэці этап Рэспубліканскай алімпіяды па вучэбных прадметах. З 13 па 16 студзеня на базе Гомельскага дзяржаўнага аграрна-тэхнічнага каледжа праводзіўся трэці тур Рэспубліканскай алімпіяды па беларускай мове і беларускай літаратуры.

Конкурс праводзіцца ў два этапы. Першы – напісанне водгуку на прапанаваны вершаваны ці пражаніны твор.

Другі этап – комплексная работа па беларускай мове і літаратуры. Прапанаваныя ў комплекснай рабоце заданні ахопліваюць розныя раздзелы сучаснага мовазнаўства, а таксама выяўляюць веды па гісторыі і тэорыі беларускай літаратуры. Матэрыял заданняў базіруецца на школьнай праграме, пры гэтым правяраецца мысленчая самастойнасць і круглагляд. У нашым артыкуле мы прааналізуем вынікі выканання заданняў па беларускай мове.

Заданне 1 было разлічана не толькі на моўныя веды, але і на эрудыцыю: пазнаўце слова па лексічным значэнні і вызначце яго родавую прыналежнасць. З заданнем вучні справіліся нядрэнна. Цяжкасць выклікалі словы *карцеч* ‘артылерыйскі снарад, начынены круглымі кулямі, буйны шрот’ і *дроб* ‘лік, які складаецца з пэўнай колькасці роўных частак адзінкі’: прыкладна ў палове адказаў іх пераблыталі. Яшчэ адна распаўсюджаная памылка – слова *сажань* адносілі да жаночага роду. Такім чынам, пры падрыхтоўцы да алімпіяды настаўнікі павінны звярнуць ўвагу на адрозненне роду назоўнікаў у рускай і беларускай мовах.

У заданні 2 неабходна было размеркаваць прапанаваныя словы па асобных слупках табліцы з улікам адсутнасці суфікса, наяўнасці нулявога суфікса, матэрыяльна выражанага суфікса і вызначыць суфіксы. З гэтым заданнем большасць вучняў справілася напалову. Найбольш распаўсюджаныя памылкі:

– у слове *дуброва* вызначалі суфікс -ров-, а ў слове *вазон* суфікс -он-, хоць у гэтых словах адбылося спрашчэнне і выдзяляюцца толькі карань і канчатак;

– у дзеяслове *лаўлю* вылучалі суфік -л-: тут гістарычнае чаргаванне губны +л; суфікс-л- мы вылучаем у формах дзеясловаў прошлага часу: *бы-л-а, люб-і-л-а*;

– у слове *даўгагрывы* не ўсе заўважылі нулявы суфікс: гэта слова ўтварылася складана-суфіксальным спосабам.

У заданні 3 неабходна было падбраць да шасці з сямі слоў такія словы з наступнага абзаца, каб ад асноў кожнай пары можна было ўтварыць неаказіянальныя. Найбольш распаўсюджаныя памылкі былі звязаны з падборам слоў да *зямля* і *святло* (да слова *зямля* неабходна было падбраць слова *праходзіць* і ўтварыць складаны назоўнік *землепраходзец*; назоўнік *святло* спалучыць з дзеясловам *маскіраваць* і ўтварыць назоўнік *святломаскіроўка*), а таксама з утварэннем складанага прыметніка ад словазлучэння *той час*

(правільная форма – *тагачасны*, а ў адказах часцей сустракалася форма *тойчасны* ці *тойчасавы*). Сустракалася і памылка, звязаная з парай *ікона* і *пісаць*: некаторыя ўдзельнікі памылкова ўтваралі назоўнік *ікананісец* замест *ікананіс*, або *ікананісец* – гэта назоўнік, утвораны суфіксальнымі спосабам ад *ікананіс*.

З правапісам складаных прыметнікаў у заданні 4 большасць удзельнікаў справілася добра. У некаторых цяжкасць выклікалі напісанні *каменнавугольныя* адклады, *вулканагенна-асадаковая* тоўшча, *Заходне-Еўрапейская* платформа: першы прыметнік пісалі праз злучок, а два апошнія – разам.

У заданні 5 правяраліся веды па сінтаксісе. Прыклады былі згрупаваны па пэўнай прыкмеце. Але ў кожнай групе быў лішні прыклад. Удзельнікі павінны былі знайсці і запісаць нумар лішняга прыкладу і патлумачыць свой выбар. Некаторыя не змаглі правільна размежаваць просты сказ, ускладнены аднароднымі выказнікамі (*Сяргей стаў пад бярозамі і любавіўся гэтымі знаёмымі, але сёння чамусьці асабліва ўрачыстымі і светлымі мясцінамі і ўсміхаўся сам сабе*), са складаным сказам. Па-другое, былі недакладнасці ў вызначэнні тыпу даданай часткі ў складаназалежным сказе. У двух сказах была даданая акалічнасная мэты (*Каб перайсці ручай, мне давялося зламаць на падпорку даволі тоўстую, але зусім сухую асінку*; *Кожны з нас прыпасае Радзімы куток, каб да старасці чэрпаць адтуль успаміны*), якая некаторымі ўдзельнікамі была вызначана як даданая акалічнасная прычыны. Таксама дапусцілі памылку ў вызначэнні сінтаксічнай функцыі злучальнага слова ў даданай частцы: у адным выпадку злучальнае слова выконвала функцыю дапаўнення (*Я не ведаю, з чым зраўняецца радасць дотыку да зямлі*), а ў другім яно ўваходзіла ў склад дзейніка (*Не тэрыторыі Беларусі існавала шмат спосабаў, магільных прыёмаў, якімі карысталіся сяляне пры выбары месца пад хату*).

У заданні 6 неабходна было, абапіраючыся на прыведзеныя ў левым слупку дзеясловы і выкарыстоўваючы прапанаваныя ў наступным абзацы словы, скласці шэсць фразеалагізмаў. З гэтым заданнем вучні справіліся добра. Яны змаглі скласці фразеалагізмы *захварэць на пана*, *трапляць у пераплет*, *прыводзіць да агульнага назоўніка*, *прапускаць паміж пальцамі*. А вось два фразеалагізмы выклікалі цяжкасць: *хоць ікону пішы і спяваць з чужога голаса*. Апошні фразеалагізм большасць запісала як *спяваць чужым голасам* або *спяваць з чужым голасам*. Але ў такіх варыянтах ён не ўжываецца. Фразеалагізм *хоць ікону пішы* многія запісалі ў выглядзе *хоць з іконы пішы*, што з’яўляецца памылковай формай.

Заданне 7 традыцыйна звязана з перакладам тэксту з рускай мовы на беларускую. Удзельнікам быў прапанаваны ўрывац з рамана “Абломаў” І.Ганчарова. Пераклад з рускай мовы на беларускую аказаўся дастаткова складаным. Сур’ёзных разважанняў патрабавалі выразы “*блещущий здоровьем*”, “*с смеющимися щеками, губами и глазами*”, “*небрежно провел им по лицу*”. Асабліва складаным для алімпіяднікаў аказаўся пераклад слова *небрежно* па прычыне адсутнасці эквівалента (тлумачальныя слоўнікі прапануюць толькі слова *нядбайна*, семантыка якога не адпавядае семантыцы слова *небрежно* ў кантэксце).

Пераклад на беларускую мову павінен быць максімальна бліскім да арыгінальнага тэксту. Неабходна было захаваць семантычную структуру, адпаведна ўлічыць усе нюансы семантыкі слоў. Не ўсе алімпіяднікі ўбачылі розніцу паміж словамі *войти* – *зайти*, *глянцевая* – *гляцевитая*, *тончайший* – *тонкий* і пад. Часам словы перакладаліся недакладна: *множество* – *шмат*, *вялікая колькасць* і пад., *безукоризненно не бездакорна*, *а добра*, *прыгожа* і пад. Адпаведна пераклад аказваўся недакладным у семантычным плане. Часам не захоўваліся граматычныя параметры. Слова *ароматы*, ужытае ў множным ліку, перакладалі адзіночным і пад.

Не заўсёды захоўвалася і сінтаксічная структура сказаў. Алімпіяднікі беспадстаўна падзялялі сказ на некалькі, уводзілі дадатковыя прэдыкаты, што вяло да парушэння тэма-рэматычнай структуры тэксту.

Трэці этап Рэспубліканскай алімпіяды па такіх прадметах, як беларуская мова і беларуская літаратура дазволіў выявіць якасць падрыхтоўкі вучняў, іх здольнасць дакладна

і выразна выказваць свае думкі ў пісьмовай форме. Такія моўныя спаборніцтвы актывізуюць і паглыбляюць працэс навучання роднай мове, абуджаюць цікавасць вучняў да заканамернасцей моўнай сістэмы, даюць магчымасць пераканацца ў багацці і непаўторнасці слоўнікавага складу нашай мовы.

УДК 37.091.2:37.016:811.161.3:821.161.3-95

А. М. Палуян, Т. М. Пятроўская

г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны

ПАДРыхтоўка да Алімпіяды: водгук на мастацкі твор

Нельга не пагадзіцца з тым, што водгук на мастацкі твор належыць да найбольш складаных і адказных конкурсаў алімпіяды па беларускай мове і літаратуры. Ён з'яўляецца відам працы творчага характару, які набліжаецца па сваіх канонах да сачынення-разважання, эсэ, рэцэнзіі. Для яго напісання няма абавязковых схем, гатовых шаблонаў, і гэта стварае для канкурсантаў пэўныя цяжкасці. Часта назіраеш, што ўдзельнікі алімпіяды паспяхова справіліся з няпростымі заданнямі комплекснай работы па мове і літаратуры, але аказаліся бездапаможнымі пры напісанні пісьмовага водгуку на мастацкі твор. Чаму так адбываецца? На жаль, некаторыя вучні не могуць правільна вызначыць тэму, праблемы і ідэю твора. Па-першае, таму, што зусім не разумеюць яго змест, па-другое, што знаходзяць галоўнае ў другарадным. Паколькі вучні не ўспрымаюць літаратурны твор як цэласную мастацкую сістэму, аналіз верша “накіроўваецца не ў той бок”. У такім выпадку работа не можа быць ацэнена высокай колькасцю балаў, нават калі напісана без памылак. Таму ў працэсе падрыхтоўкі да алімпіяды неабходна папярэджваць павярхоўнае стаўленне вучняў да аналізу твораў мастацкай літаратуры, катэгарычнасць уласных суджэнняў, надуманых, неапраўданых, часам зусім далёкіх ад мастацкай канцэпцыі аўтара. Як скіраваць школьніка на грунтоўны лінгвастылістычны і літаратуразнаўчы аналіз мастацкага тэксту?

Водгук прадугледжвае самастойнае выказванне, заснаванае на эмацыянальных перажываннях ад прачытанага, апісанне пачуццяў і настрою, выкліканых у працэсе прачытання твора. Трэба ўлічыць, што гэты від працы мае наступныя структурныя элементы:

- 1) асноўную думку (тэзіс), якую трэба даказаць;
- 2) доказ думкі (аргументы, прыклады);
- 3) вывад.

Ад вучняў патрабуецца ўменне выяўляць асноўную тэматыку і праблематыку твора, уменне бачыць аўтарскую пазіцыю, уменне абгрунтаваць прачытанае, уменне вызначаць ролю сюжэта, кампазіцыі, вобразных сродкаў. Улічваецца моўнае і кампазіцыйнае афармленне водгуку, пісьменнасць, творчы характар работы. У водгуку адлюстроўваюцца асабістыя ўражанні ад твора, таму ён пішацца ад першай асобы, вызначаецца эмацыйнасцю выкладу, вобразнасцю, пэўнай доляй суб'ектыўнасці ў аналізе зместу. Уступная частка павінна зацікавіць чытача з першых радкоў, яна змяшчае асноўную думку, якую неабходна даказаць. Доказнасць думкі вучня ў галоўнай частцы залежыць ад яго агульнага развіцця, навуковага кругагляду, сталасці мыслення. Вывад надае водгуку завершаны выгляд, таму павінен быць запамінальным, сціслым, дакладным. У цэласным успрыманні твора ён вылучае эмацыянальную, змястоўную і фармальную часткі.

Удзельнікі алімпіяды ў сваёй працы павінны асэнсваць асобу аўтара, вызначыць тэму, ідэю, праблемнае поле твора, аўтарскую пазіцыю. Аўтар водгуку вызначае жанравую прыналежнасць прапанаванага тэксту, характарызуе яго сюжэтно-кампазіцыйныя асаблівасці, выяўляе сродкі мастацкай выразнасці на фанетычным, лексічным, лексіка-семантычным, сінтаксічным узроўнях.